

Грищенко О.В.
"Танго смерті" Ю. Винничука: урбаністичне & історичне

*Грищенко Олександр Володимирович, викладач,
 Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*

Received October 21, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Стаття присвячена проблемі урбаністичної літератури у зв'язку з історичною пам'яттю. На прикладі роману "Танго смерті" Ю. Винничука розглянуто процес переосмислення історичного наративу та пошуку культурної ідентичності. Основну увагу зосереджено на образі Львова як культурно-історичного осередку України I половини XX століття. Львів проаналізовано з позицій історизму, збройного конфлікту, героїзму населення, просторового насичення.

Ключові слова: історія, Львів, "Танго смерті", урбаністичний простір.

Вступ. Перебуваючи у колі наукових досліджень, історична пам'ять значно актуалізується у сучасній науці. З боку літературознавства виникає особливий інтерес до цієї проблеми. Адже історична пам'ять – це той генетичний код нації, що впливає на формування національної свідомості, розвиток культурного життя, механізм суспільства. Відбувається процес переосмислення історичного наративу та пошуку культурної ідентичності.

У контексті переоцінки суспільних явищ, непомітним залишається середовище, зокрема урбаністичне, у якому формується історичний наратив. Відтак, дослідження урбаністичного простору у зв'язку з історичною пам'яттю вбачаємо доцільним та актуальним.

Короткий огляд публікацій з теми. Феномен історичної пам'яті знайшов своє відображення у наукових працях М. Альбакса, А. Ассман, В. Жадько, Ю. Зернія, П. Коннертона та інших. Дослідженню урбаністичної тематики приділили увагу: В. Агеєва, К. Лінч, С. Павличко, Б. Посацький, В. Фоменко, Ю. Шерех, С. Шліпченко.

Мета. Мета наукової розвідки – окреслити урбаністичний простір Львова у контексті з історичною пам'яттю у романі "Танго смерті" Ю. Винничука.

Матеріали і методи. Методологічним підґрунтям наукового дослідження стали праці В. Агеєвої, Т. Гундорової, Б. Черкеса, С. Шліпченко. Теоретико-практичним освоєнням матеріалу, який підпорядкований вирішенню конкретного завдання, слугували такі методи наукового дослідження, як абстрагування, аналіз, системний підхід та історичний.

Результати та їх обговорення. У сучасній українській літературі усе помітне місце належить жанру історичного роману. Адже до написання текстів, які б відображали власне історію української держави та культури, свого часу звернулись М. Матіос, В. Шкляр, В. Лис, В. Кожелянко, О. Забужко та інші письменники. Залучився до процесу написання з історичної тематики знаний український письменник Ю. Винничук з романом "Танго смерті" (2012). До створення роману письменника наполегливо, але делікатно заохотив мовознавець та історик Є. Наконечний, який багато років вивчав історію львівських євреїв і Голокосту у Львові.

Можна багато говорити про що роман Ю. Винничука. Письменник інтерпретує Другу світову війну, пише про "своїх" та "чужих", піднімає проблему нищення євреїв як нації, прихід більшовиків та нацистів,

їх злочини. Але, не зважаючи на таку загрозливу ситуацію для української історії, автор зображує життя простих людей, які патріотично протистоять такому терору, віддано захищають свою землю, територію, культуру та традиції. Насамперед, йдеться про Львів як об'єкта національної сили. Бо Львів, у якому відбуваються усі події роману, приймає удар зі сторони влади та намагається протистояти негативному утиску.

Так, за сюжетом роману спостерігаємо за героїчною обороною Львова, що тривала десять днів (!): "За 5 днів німці захопили Голландію, а ще за 5 – Бельгію і Францію, за 7 днів було зламано опір Югославії, за 4 дні німці сягнули польсько-советського кордону на півночі Польщі, за 10 днів улітку 1941 р. вони зайняли всю Західну Україну, а ще за 10 – вийшли на береги Дніпра" [2, с. 244]. Усе, здавалося б, добре, і Львів, можливо, не зуміли б захопити, якби "на поміч німцям не підійшли зі сходу несподівані союзники" [2, с. 244]. А несподіваними виявилися советські війська, які вступили на східні терени Польщі. Почалося масове укріплення міста, аби "відбити будь-яку спробу советів вдертися в місто" [2, с. 247]. Окрім того, місто було окуповане німцями, які поступово заповняли територію. Аби захистити свою рідну землю, захистити свої права, зберегти гідність та не втратити патріотизм, люди почали активно захищати своє місто: "Львів'яни кинулися з якоюсь приреченою відчайдушністю і дивовижним запалом в очач барикадувати геть усі вулиці, без жодного плану, керуючись лише самим бажанням будь-що захистити місто... волочили старі авта, поламані столи, подірвані балії й ванни, драбини, балки, двері, витягали навіть власні меблі з помешкань, валили дерева, штовхали поперед себе важкі візки, на яких були мішки з піском і шутером, знімали каналізаційні люки й ховали так, аби ворог міг провалитися" [2, с. 241].

Захист рідного міста для львів'ян є цілком нормальною патріотичною реакцією, щоб зберегти національне коріння. На жаль, можливостей для оборони урбаністичного простору міста було замало. Але, все ж таки, герої роману зберегли своє внутрішнє людське "Я", любов та відданість рідному місту. Війна кардинально змінила львівське середовище, і місто, маючи історично просторову форму (архітектурні споруди, вулиці, парки, скверики, площі тощо) та інтернаціональність, намагалось зберегти свою історичну сутність: "Не чути було усіх тих голосів, якими жило

місто дотепер, бо навіть за ці десять днів оборони місто не здавалося, з усіх сил намагаючись переконати своїх мешканців, що воно насправді не змінилося, живе і пульсує, тішиться життю, як і колись, але тепер то вже було місто переможене, впокорене і полонене, місто-невільник, смуток і зневіра з'явилися на обличчі львів'ян" [2, с. 268].

Збройний конфлікт, що потрактований у романі, має на меті розв'язати протиріччя між національними та соціальними групами. Осередком таких "дел" виступив Львів. У результаті військових діянь місто знало руйнації: "У всіх кінцях міста димлять руїни. Личаківський цвинтар засипаний бомбами, особливо пантеон Оборонців Львова. Німці з завзяттям атакують район шпиталів, вишукують двірці, промислові об'єкти, каварні, але бомби не завше потрапляють у ціль. Ті, що призначені для головного двірця, падають на Городоцьку, руйнують костел Єлизавети і кілька будинків, призначені для Цитаделі – нищать церкву на Коперника та будинки" [2, с. 237–238]. Окрім суттєвих змін урбаністичного простору Львова, війна надиктувала свої правила жителям. Через те, що "вибухи не вшухали, а насувалися з заходу і скидалися на громи, а потім ті громи перейшли в гуркіт, і в небі з'явилися німецькі літаки, вибухи бомб стрясали місто, спалахували пожежі, гуділи сирени" [2, с. 224], то постійного складу населення, яке б проживало у місті, не було. Львів змінився: "Щодня Львів напучнював новими і новими людьми, їхали на автах, на возах, йшли пішки, обтяжені валізами і торбами, а відтак розсипалися по близьких і далеких родинях, пірнали в села або йшли далі на Тернопіль чи Станіслав, а там – до румунського кордону" [2, с. 225].

Львів – місто історичне. У романі (у сучасному часовому вимірі) історичний Львів впливає з рукопису Ореста Барбаріки. Ярош, читаючи рукопис, відкриває для себе новий Львів: загадковий, таємничий, старий. "Львів поставав перед ним у зовсім новому світлі, невідомому і казковому, тепер, гуляючи тими вулицями, про які була мова в рукописі, він зупинявся і уважно роззирався, намагаючись упізнати щось із того, про що довідався... З особливою насолодою пірнав у вулички, які раніше проминав, не зупиняючи на них погляду, оглядав будинки, кожне подвір'я, дивився на вікна й на вазони на підвіконнях, мовби намагаючись відшукати бодай слід старого Львова, того зниклого світу, який уже ніколи не повернеться, бо не повернуться й ті, хто його покинув" [2, с. 125]. У такому випадку минуле впливає на сучасне. Відбувається переоцінка цінностей, вражень, ставлень та критеріїв оцінювання історичного повоєнного Львова. Ярош почав ідентифікувати свої знання про Львів після того, як прочитав рукопис. Уява героя частково висвітлила минуле "задля смислоутворення, заснування ідентичності, орієнтації в житті, мотивації власних дій" [1, с. 426]. Такий відрізок минулого висвітлено у сучасності з перевагою на те, що буде звільнено горизонт майбутньому.

Не зважаючи на всю проблематику роману "Танго смерті", Ю. Винничук зображує Львів із своїм насиченим життям, розкриває його внутрішню суть, вба-

чає у ньому невід'ємну частину людського життя: "Місто міняло своє обличчя упродовж дня до не впізнання. На світанку, коли воно ще дримало, в'їжджали на Ринок вози, наладовані городиною, а інші вози важко торохтіли бруківкою, розвозячи бочки з пивом та різні товари, а потім починали лунати дзвоники трамваїв, цокотіли фіякри, шурхали мітли, після сьомої на вулицях з'являлися учні, прямуючи до шкіл, місто прокидалося вже повністю – починали траскати віконниці, деренчати ролети на дверях крамниці, відчинятися вікна, і Львів тоді дзвенів сотнями голосів, і голоси ці відлунювали навсібіч" [2, с. 42]. Письменник добре володіє історичним контекстом. У романі автор "оперує фольклорними джерелами та етнографічними відомостями, має почуття гумору, вміє заінтригувати, містифікувати, стилізувати мову під львівську говірку XX ст." [3]. Такі складові вдалого роману вплетені в урбаністичний простір міста і вказують на Львів як міста історичного, інколи містичного, культурного. У поєднанні таких рівнів розвитку, Львів навіює романтичний настрій, виникає відчуття спокою та відпочинку: "Але найпривабливіше Львів виглядав вечорами, коли запалювалися ліхтарі, блимали яскраві неонові написи й реклами, світилися вітрини, а з ресторацій і каварень долинала музика" [2, с. 46].

Місцевий базар, який вирує своїм колоритним життям, є дивовижним світом. Кракідали, що почудернацьки перекручена назва Краківського передмістя, "манив до себе уже одною лише назвою, у якій причаїлася велика загадка" [2, с. 48]. Найбільше тут було євреїв, а далі – українці, поляки, перекупники, шахраї, батяри. Притягував до себе такий базар тим, що тут можна було знайти дивовижні речі. Так, гімназисти та школярі знаходили "різні брошури з перекладами латинських і грецьких текстів та зі скороченим викладом класичних романів" [2, с. 49], що будило в них фантазію та викликало захопливий стан. Як елемент урбаністичного простору, базар для Львова є тим самим простором, що збирає довкола себе людей. Відтак, панує постійний рух: "треба торгуватися і збивати ціну" [2, с. 48], відбуваються якісь важливі зустрічі, спілкування людей різних національностей. Базар є тим осередком простору, де відбувається обмін досвідом, думками та поглядом на життя.

Функціонують у романі дві ділянки земної поверхні із контрастними формами рельєфу: Гицлева та Кортумова гори. Перша – має відношення до фольклорних джерел. Аби урізноманітнити текст, Ю. Винничук додає трохи екскурсу у минуле, розповідаючи устами головного героя про походження гори: "Бо ж там, якраз під Гицлевою горою у яру, геть зарослому бузиною, у глиняній халабуді жив дуже жорстокий гицель, який виловлював собак і котів та здирав з них шкури. Але якось він упіймав улюблену кішечку Бузинової пані і вже збирався її убити, як раптом перед ним з'явилася жінка зеленій сукні і з розпушенням зеленим волоссям. Вона сильно розгнівалася на гицля, вихопила з його рук кицьку, а схили яру в одну мить стулилися до купи, поховавши навіки і гицля, і його халабуду. Відтоді іноді ночами в підніжжі Гицлевої гори

начебто можна почути розпачливі крики гицьця і гавкіт собак" [2, с. 52–53].

Кортумова гора – дика місцина, що відрізана від швидкоплинного та урбанізованого життя. Місце, яке має свою трагічну історію, пов'язану з Янівським концтабором. Це був найбільший концентраційний табір для євреїв на Західній Україні. Якщо ж «місце не вистачало», то полонених депортували в інші виправно-трудова табори чи розстрілювали неподалік, у так званій "Долині Смерті". Про такі наслідки терору пише Ю. Винничук: "Отут трохи далі, де схил, була Долина Смерті. Там розстрілювали. Коли по війні почали розкопувати вали, які утворилися після захоплення в'язнів, то виявили самий попіл... У дощові дні з Долини Смерті витікали струмки, вони були сірі від попелу. А потім Долину Смерті забудували гаражами. Екскаватори, вирівнюючи майданчик під забудову гаражів, з часу до часу натрапляли на кості, але на це вже ніхто не звертав уваги" [2, с. 127–128].

Автор зображує церемонію смерті із трагічними наслідками для історії. Йдеться про мелодію танго, яку виконували в Янівському концтаборі на території Львова. Під час виконання цього танго людей розстрілювали: "Німці зобов'язали кількох єврейських музикантів створити оркестр і грати різні мелодії приреченим на розстріл. Серед тих мелодій було танго, яке назвали "Тангом смерті" [2, с. 77]. Паралельно

Ю. Винничук описує ритуал безсмертя: ті, хто чув мелодію танго перед смертю, у наступному житті зможуть згадати своє попереднє втілення: "Танго і стало тією мелодією, яка відіграла роль тунелю для нового перевтілення душі... Нове народження душі відбувалося лише з тими, хто перед смертю чув нашу оркестру. А відтак вони воскресали і жили, і, можливо, досі живуть..." [2, с. 103]. Сама ж мелодія танго смерті відслідковується у багатьох спогадах. У 1930-х роках у Польщі закохані замовляли в ресторані "To ostatnia niedzila" і під мелодію танго вони стрілялися.

Висновки. Роман "Танго смерті" Ю. Винничука занурює читача у вир історії, що висвітлює складні політичні стосунки між Україною та Німеччиною. Осередком такого "двобою" виступило історичне місто Львів, який патріотично прийняв удар з боку влади. Це інша історія Львова, де у художньому тексті знайшлося місце для забутих слів. Автор роману вирвався за межі національного контексту, бо йде розповідь про чотири повстанські родини: українську, польську, єврейську та німецьку.

Жахливою видається історія Янівського концтабору, де відбувалося масове нищення євреїв. Подібні "чорні плями" в українській історії надовго залишатимуться у пам'яті українців й впливатимуть на сучасність. Тому, спогади, за якими стоїть власний досвід, виступають живою частиною сучасної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман / Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Винничук Ю. Танго смерті: [роман] / Юрій Винничук; худож.-оформлювач О. Іванова. – Харків: Фоліо, 2013. – 379 с.

3. Котик І. "Танго смерті" як загроза державній небезпеці [Електронний ресурс] / Ігор Котик // ЛітАкцент – світ сучасної літератури. – 22 листопада 2012 рік. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/11/22/tango-smerti-jak-zahroza-derzhavnij-bezpeci/>

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Asman A. Prostory spogadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamyati [Spaces of recollection. Forms and transformations of cultural memory] / Aliaida Asman / Per. z nim. K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin. – K.: Nika-Center, 2012. – 440 s.
2. Vynychuk Yu. Tango smerti [Tango of death] [roman] / Yurii Vynychuk; hudozh.-oforml. O. Ivanova. – Kharkiv: Folio, 2013. – 379 s.

3. Kotyck I. "Tango smerti" yak zagroza derzhavnii nebezpetci ["Tango of death" as a threat to national security] [Electronny resurs] / Igor Kotyck // LitAktcent – svit suchasnoi literatury. – 22 lystopada 2012 rik. – Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2012/11/22/tango-smerti-jak-zahroza-derzhavnij-bezpeci/>

Gryshchenko O.V. "Tango of death" by Yu. Vynychuk: urban & historical

Abstract: The article is devoted to the problem of urban literature in connection with historical memory. Using the example of the novel "Tango of death" by Yu. Vynychuk the process of rethinking of historical narratives and search of cultural identity is considered. The main attention is focused on the image of Lviv as a culture-historical center of Ukraine in the first half of 20th century. Lviv is analyzed from the perspective of historicism, armed conflict, heroism of the population, spatial saturation.

Keywords: history, Lviv, "Tango of death", urban space.

Грищенко А.В. "Танго смерті" Ю. Винничука: урбаністическое & історическое

Аннотация: Стаття посвящена проблеме урбаністической літературе в связи с історической памятью. На примере романа "Танго смерті" Ю. Винничука рассмотрено процесс переосмысления історического наратива и поиска культурной ідентичности. Основное внимание сосредоточено на образе Львова как культурно-історического центра Украины I половины XX века. Львов проанализирован с позиций історизма, вооруженного конфликта, героизма населения, пространственного насыщения.

Ключевые слова: история, Львов, "Танго смерті", урбаністическое пространство.